

# РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ЦИФРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

## DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL REFLECTION OF VOCATIONAL TRAINING TEACHERS IN THE PROCESS OF DIGITAL COMMUNICATION

Статтю присвячено дослідженню розвитку педагогічної рефлексії педагогів професійного навчання у процесі цифрової комунікації як однієї з ключових умов ефективної професійної діяльності в умовах цифрової трансформації освіти. Обґрунтовано, що інтенсивне впровадження цифрових технологій в освітній процес зумовлює не лише зміни у формах і каналах професійної взаємодії, а й потребу у глибшому осмисленні механізмів самоаналізу та саморегуляції, які забезпечують здатність педагогів до критичного осмислення власної практики. Визначено, що педагогічна рефлексія у цифровій комунікації має багатовимірний характер, охоплюючи когнітивний, емоційно-психологічний, соціально-комунікативний та етико-ціннісний компоненти, які утворюють цілісну систему професійного самопізнання та самовдосконалення. Особливу увагу приділено з'ясуванню специфіки прояву рефлексії у різних цифрових форматах взаємодії: у синхронних (онлайн-лекції, вебінари, відеоконференції) вона реалізується як оперативне самоспостереження та здатність до швидкої корекції професійних дій; в асинхронних (LMS-платформи, блоги, відеоаналіз) - як відтермінований глибокий аналіз освітньої практики; у змішаних - як інтегративний процес, що поєднує елементи оперативної та відтермінованої рефлексії. Показано, що цифрова комунікація розширює можливості колективної рефлексії, яка реалізується у професійних спільнотах, форумах та мережних колабораціях і сприяє формуванню нових моделей педагогічної взаємодії. Визначено зовнішні та внутрішні умови розвитку педагогічної рефлексії, серед яких розвиток цифрової інфраструктури, організаційна підтримка, доступ до сучасних платформ, а також професійна мотивація, готовність до навчання, відкритість до інновацій та критичне мислення. Зроблено висновок, що розвиток педагогічної рефлексії у процесі цифрової комунікації є необхідною умовою підвищення якості освітнього процесу, модернізації системи підвищення кваліфікації педагогів професійного навчання та формування їхньої рефлексивної культури у цифрову добу.

**Ключові слова:** педагогічна рефлексія, цифрова комунікація, педагоги професійного навчання, цифрове освітнє середовище, професійна взаємодія.

The article is devoted to the study of the development of pedagogical reflection of vocational education teachers in the process of digital communication as a key condition for effective professional activity in the context of digital transformation of education. It is substantiated that the intensive implementation of digital technologies in the educational process leads not only to changes in the forms and channels of professional interaction but also requires a deeper understanding of the mechanisms of self-analysis and self-regulation that ensure teachers' ability to critically comprehend their own practice. It is determined that pedagogical reflection in digital communication has a multi-dimensional nature, encompassing cognitive, emotional-psychological, socio-communicative, and ethical-value components, which together form an integral system of professional self-awareness and self-improvement. Special attention is paid to identifying the specifics of reflection in different digital formats of interaction: in synchronous ones (online lectures, webinars, video conferences), it is manifested as operative self-observation and the ability to quickly adjust professional actions; in asynchronous ones (LMS platforms, blogs, video analysis) – as postponed deep analysis of educational practices; in blended formats – as an integrative process that combines elements of immediate and delayed reflection. It is shown that digital communication expands the opportunities for collective reflection, which is realized in professional communities, forums, and network collaborations, contributing to the formation of new models of pedagogical interaction. External and internal conditions for the development of pedagogical reflection are identified, among them – the development of digital infrastructure, organizational support, access to modern platforms, as well as professional motivation, readiness for continuous learning, openness to innovation, and critical thinking. It is concluded that the development of pedagogical reflection in the process of digital communication is a necessary prerequisite for improving the quality of the educational process, modernizing the system of advanced training of vocational education teachers and forming their reflective culture in the digital age.

**Key words:** pedagogical reflection, digital communication, vocational education teachers, digital educational environment, professional interaction.

УДК 37.013.73

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/89.29>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

**Ковальська В.С.,**

[orcid.org/0000-0003-0552-026X](https://orcid.org/0000-0003-0552-026X)

канд. пед. наук, доцент,  
доцент кафедри педагогіки, методики  
та менеджменту освіти  
Харківського національного  
університету імені В.Н. Каразіна

**Старков К.І.,**

[orcid.org/0009-0004-9242-7972](https://orcid.org/0009-0004-9242-7972)

аспірант кафедри педагогіки, методики  
та менеджменту освіти  
Харківського національного  
університету імені В.Н. Каразіна

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Розвиток педагогічної рефлексії педагогів професійного навчання у процесі цифрової комунікації постає одним із ключових завдань сучасної освітньої науки, оскільки ефективність педагогічної діяльності дедалі більше залежить від здатності усвідомлювати власні професійні дії, аналізувати результати взаємодії та здійснювати корекцію освітніх практик відповідно до нових умов. Інтенсивна цифровізація освітнього середовища зумовлює не лише

появу нових інструментів професійного спілкування, але й вимагає глибшого переосмислення механізмів самопізнання та самоаналізу, які визначають якість педагогічної рефлексії. У цифровій комунікації, що здійснюється через онлайн-платформи, соціальні мережі, електронні освітні ресурси та інтерактивні середовища, педагог постає не лише носієм знань, а й активним учасником мережевого обміну інформацією, що актуалізує потребу у високому рівні критичного осмислення власної діяльності.

Зміна форматів професійної взаємодії у цифровому просторі створює ситуацію, коли рефлексія набуває інтегративного характеру, поєднуючи когнітивні, емоційні та ціннісні аспекти педагогічної діяльності. Це дозволяє не лише усвідомлювати власний досвід, а й коригувати стратегії педагогічного впливу відповідно до особливостей цифрових каналів комунікації. Водночас цифрова комунікація відкриває широкі можливості для колективної рефлексії, коли обговорення професійних практик у віртуальних спільнотах і мережевих колабораціях сприяє виробленню нових підходів до організації освітнього процесу, формуванню критичної позиції та підвищенню рівня педагогічної культури.

Таким чином, проблема розвитку педагогічної рефлексії у процесі цифрової комунікації набуває особливої актуальності, адже саме вона забезпечує здатність педагогів професійного навчання адаптуватися до швидкоплинних змін цифрового середовища, інтегрувати інноваційні інструменти у власну практику та підвищувати ефективність професійної взаємодії. Її наукове осмислення є необхідною умовою модернізації системи підвищення кваліфікації педагогів, оскільки від рівня сформованості рефлексивних умінь залежить не лише якість освітнього процесу, але й перспективи розвитку сучасної педагогічної спільноти у цифрову епоху.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У сучасних умовах цифровізації освіти проблема розвитку педагогічної рефлексії у процесі цифрової комунікації набуває особливої актуальності. У працях О. Овчарук, І. Іванюк, С. Толочко, Н. Морзе досліджуються питання формування цифрової компетентності педагогів, зокрема у зв'язку з їхньою здатністю до самоаналізу та критичного осмислення професійної діяльності в умовах цифрового середовища.

Дослідження зарубіжних науковців, зокрема Y. Li, S. Walsh, N. T. H. Thu, A. Vujaklija, T. E. Lundtofte, A. Grønning спрямовані на вивчення ролі цифрових технологій у розвитку рефлексивної практики вчителів, використання відео-аналізу, блогів, смарт-середовищ і комунікативних платформ як інструментів педагогічної рефлексії. Значну увагу приділено колективній рефлексії у віртуальних педагогічних спільнотах, що сприяє обміну досвідом і формуванню нових моделей професійної взаємодії. Таким чином, аналіз сучасних публікацій свідчить про посилення інтересу науковців до проблеми інтеграції педагогічної рефлексії у цифрову комунікацію як важливої умови підвищення якості професійної діяльності педагогів.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Попри наявність значної кількості досліджень, присвячених цифровій компетентності педагогів та використанню цифрових технологій у професійній діяльності, проблема розвитку педагогічної рефлексії у процесі

цифрової комунікації залишається недостатньо розробленою. Наявні наукові праці зосереджуються переважно на технічних аспектах використання цифрових інструментів і платформ, тоді як механізми інтеграції рефлексивних практик у цифрову взаємодію висвітлені лише частково. Недостатньо дослідженими є структурні компоненти педагогічної рефлексії у цифровому середовищі, специфіка її проявів у синхронних та асинхронних форматах професійного спілкування, а також умови, що забезпечують стійкий розвиток рефлексивної культури педагогів професійного навчання в умовах цифровізації освіти.

**Метою статті** є визначення теоретичних засад розвитку педагогічної рефлексії педагогів професійного навчання у процесі цифрової комунікації, з'ясування особливостей її прояву в різних цифрових форматах взаємодії та визначення умов, що сприяють ефективній інтеграції рефлексивних практик у професійну діяльність педагогів.

**Виклад основного матеріалу.** Сучасна освітня реальність визначається процесами інтенсивної цифровізації, що суттєво впливають на характер професійної діяльності педагогів, зокрема й на розвиток їхньої здатності до рефлексії. Як слушно зазначає О. Овчарук, цифрова трансформація освіти зумовлює необхідність інтеграції нових технологій у педагогічну практику, що, у свою чергу, вимагає від педагога не лише технічної готовності, а й уміння критично осмислювати власні дії та результати взаємодії зі здобувачами освіти [2]. Це свідчить, що педагогічна рефлексія в умовах цифрової комунікації перестає бути лише індивідуальним процесом і перетворюється на комплексне явище, в якому поєднуються когнітивні, емоційні та соціокультурні виміри.

Передусім цифрова комунікація відкриває нові канали для рефлексії, роблячи її більш динамічною, публічною та багаторівневою. У традиційній педагогічній взаємодії рефлексивний процес здебільшого відбувався у форматі індивідуального самоаналізу чи в межах методичних об'єднань. У цифровому середовищі можливості рефлексії значно розширюються: вони реалізуються через відеоаналіз власних занять, обговорення кейсів у професійних онлайн-спільнотах, ведення блогів і використання спеціалізованих платформ для колективної оцінки освітніх практик [5, 7, 10]. Дослідження Y. Li, S. Walsh [8] та A. Vujaklija [12] підтверджують, що використання відеозаписів уроків у поєднанні з асинхронним обговоренням у мережевих середовищах сприяє формуванню глибшої педагогічної рефлексії, адже педагог отримує змогу багаторазово аналізувати власні дії та порівнювати їх із практиками колег.

Розвиток педагогічної рефлексії у цифровому середовищі варто розглядати через кілька ключових аспектів.

Когнітивний аспект полягає у здатності педагога усвідомлювати особливості цифрової комунікації, розуміти закономірності взаємодії у віртуальному просторі та вміти аналізувати ефективність застосованих методів. Як зазначають Y. Li та S. Walsh, рефлексія у цифровому середовищі неможлива без розвитку критичного мислення, оскільки саме воно дозволяє педагогу оцінювати достовірність інформації, адаптувати освітній контент до потреб здобувачів освіти та коригувати стратегії комунікації [8].

Емоційно-психологічний аспект набуває особливого значення в умовах дистанційної та змішаної взаємодії. Онлайн-комунікація часто знижує рівень емоційного контакту, що може негативно впливати на ефективність освітнього процесу. Тому розвиток рефлексії передбачає вміння аналізувати власний емоційний стан та стан здобувачів освіти, а також знаходити способи створення атмосфери підтримки у віртуальних середовищах. Як підкреслюють S.Ch. Tan, J.Voogt, L. Tan [11], A. R. Gierhart [6] цифрове педагогічне середовище вимагає від педагога сформованості навичок цифрового емоційного інтелекту, що включає здатність до емпатії, толерантності й усвідомленого регулювання емоцій.

Соціально-комунікативний аспект педагогічної рефлексії проявляється у колективних формах взаємодії. Сучасні професійні спільноти в соціальних мережах та на спеціалізованих платформах створюють умови для так званої «колективної рефлексії», що дає змогу педагогам спільно аналізувати освітні практики, обмінюватися досвідом і формувати нові підходи до організації навчання. Це підтверджують результати досліджень T. Lundtofte, A. Grønning [9], де доводиться, що мережеві платформи сприяють виникненню багатостороннього діалогу між педагогами, батьками й адміністрацією, що забезпечує глибше розуміння педагогічних процесів і підтримує розвиток рефлексивної культури.

Етико-ціннісний аспект цифрової рефлексії охоплює усвідомлення ролі академічної доброчесності, цифрової етики й відповідальності за власні дії у віртуальному середовищі. Педагогічна рефлексія у цифровій комунікації неможлива без

критичного осмислення питань авторського права, захисту персональних даних та дотримання етичних норм під час взаємодії. У цьому контексті цифрова рефлексія виступає не лише інструментом самопізнання, але й чинником формування загальної культури професійної поведінки педагога.

На основі узагальнення наукових джерел [1, 3, 4, 8, 10, 12] можна виділити структурні компоненти педагогічної рефлексії у процесі цифрової комунікації (табл. 1).

Зазначені компоненти взаємопов'язані та утворюють цілісну систему, що забезпечує розвиток рефлексивної культури педагогів професійного навчання.

Окремого висвітлення потребують особливості прояву педагогічної рефлексії у різних цифрових форматах взаємодії, які суттєво впливають на динаміку та глибину рефлексивного процесу.

У синхронних форматах (онлайн-лекції, вебінари, відеоконференції у Zoom, Google Meet, MS Teams) педагогічна рефлексія реалізується переважно у формі оперативного самоспостереження. Педагог змушений миттєво реагувати на зміни освітньої ситуації, аналізувати власні вербальні й невербальні дії, оцінювати ступінь залученості учасників. Тут рефлексія проявляється як здатність до швидкої корекції стратегії викладання, регулювання емоційного тону, добору комунікативних засобів відповідно до реакцій аудиторії. Водночас важливою є навичка аналізу взаємодії в режимі реального часу, що формує готовність педагога до гнучкого прийняття рішень.

В асинхронних форматах (електронні платформи Moodle, Google Classroom; професійні блоги; форуми; відеоаналіз занять) педагогічна рефлексія набуває відтермінованого, глибшого характеру. Педагог має змогу багаторазово повертатися до власних матеріалів, переглядати записи занять, аналізувати коментарі здобувачів освіти чи колег, здійснювати порівняння й узагальнення. Саме в асинхронних форматах створюються умови для поглибленого самоаналізу та осмислення освітніх практик. Вони забезпечують рефлексивну «дистанцію», яка дозволяє усунути емоційний вплив моменту й здійснити більш зважену оцінку власних професійних дій.

Таблиця 1

**Структурні компоненти педагогічної рефлексії педагогів у процесі цифрової комунікації**

| Компонент                | Змістова характеристика компоненту                                                                                               |
|--------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Когнітивний              | Усвідомлення специфіки цифрових каналів комунікації, критичний аналіз отриманої інформації, прогнозування результатів взаємодії. |
| Емоційно-психологічний   | Аналіз власних емоційних реакцій та емоційного стану учасників взаємодії; розвиток цифрового емоційного інтелекту.               |
| Соціально-комунікативний | Участь у колективній рефлексії через онлайн-спільноти, форуми, спільні проєкти; формування партнерських моделей взаємодії.       |
| Етико-ціннісний          | Усвідомлення принципів академічної доброчесності, цифрової етики, відповідальності у віртуальному середовищі.                    |

У змішаних форматах (наприклад, коли синхронне онлайн-заняття доповнюється асинхронним обговоренням у форумах, чатах, блогах чи LMS-платформах) педагогічна рефлексія набуває інтегративного характеру. Поєднання оперативної та відтермінованої рефлексії створює умови для комплексного аналізу професійної діяльності: з одного боку, педагог відразу оцінює ефективність власної комунікації, а з іншого – може здійснити глибший аналіз після завершення заняття, залучаючи досвід колег та відгуки учасників. Таким чином, змішана взаємодія сприяє формуванню стійкої рефлексивної культури, у якій поєднуються елементи самоконтролю, критичного осмислення та колективного аналізу.

Отже, особливості прояву педагогічної рефлексії у цифровій комунікації залежать від формату взаємодії. Синхронні формати розвивають оперативну, мобільну рефлексію; асинхронні забезпечують ґрунтовність і глибину аналізу; змішані дозволяють інтегрувати обидва підходи, формуючи комплексну систему професійного самопізнання та самовдосконалення.

Важливою умовою розвитку педагогічної рефлексії у цифровому середовищі є поєднання індивідуальних і колективних форм рефлексії. Індивідуальна рефлексія передбачає роботу педагога з власним досвідом (самоаналіз занять, ведення електронних щоденників, портфоліо). Колективна рефлексія реалізується у форматі професійних спільнот, методичних вебінарів, мережових конференцій, де педагоги отримують можливість співставляти власний досвід із практиками інших та формувати нові педагогічні стратегії [1, 8, 10, 12].

Окремої уваги заслуговує питання умов, що забезпечують розвиток педагогічної рефлексії у цифровій комунікації. Їх доцільно поділити на зовнішні (системні) та внутрішні (індивідуально-професійні). До зовнішніх належать: розвиток цифрової інфраструктури закладів освіти, забезпечення педагогів технічними засобами та доступом до сучасних платформ, підтримка професійних мережових ініціатив. Внутрішні чинники охоплюють професійну мотивацію, готовність до постійного навчання, відкритість до інновацій, а також здатність до критичного мислення й самоаналізу [4, 6, 11].

Таким чином, проведена робота дозволила сформулювати наступні **висновки**. Педагогічна рефлексія в умовах цифрової комунікації є багатовимірним феноменом, який інтегрує когнітивний, емоційно-психологічний, соціально-комунікативний та етико-ціннісний компоненти. Вони утворюють цілісну систему, що визначає здатність педагога усвідомлювати власну професійну діяльність, аналізувати її результати та своєчасно здійснювати корекцію відповідно до нових умов цифрового середовища.

Установлено, що характер прояву педагогічної рефлексії залежить від формату цифрової взаємодії. У синхронних комунікативних практиках вона реалізується як здатність до швидкого реагування й корекції педагогічних дій у реальному часі, тоді як в асинхронних форматах забезпечується глибина й системність самоаналізу. Змішані форми взаємодії сприяють поєднанню оперативної та відтермінованої рефлексії, що створює умови для формування стійкої рефлексивної культури педагогів професійного навчання. Важливим чинником є також поєднання індивідуальних і колективних форм рефлексивної діяльності, яке дозволяє збалансувати особистісне самопізнання з обміном досвідом у професійних спільнотах.

Розвиток педагогічної рефлексії у процесі цифрової комунікації можливий за умови врахування як зовнішніх, так і внутрішніх детермінант. Зовнішніми виступають розвиток цифрової інфраструктури, наявність технічної та організаційної підтримки, доступ до сучасних освітніх платформ. Внутрішні чинники охоплюють мотивацію педагога, готовність до безперервного навчання, відкритість до інновацій, критичне мислення та здатність до самоаналізу. Усвідомлення цих умов і цілеспрямована інтеграція рефлексивних практик у цифрову комунікацію забезпечує підвищення якості професійної діяльності педагогів, сприяє модернізації системи підвищення кваліфікації та формуванню нових моделей педагогічної взаємодії у цифрову добу.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Денищук І. П. Професійна рефлексія педагога: умови формування та особливості розвитку. *Імідж сучасного педагога*. 2022. Вип. 5 (206). С. 32–36. URL: <http://isp.pano.pl.ua/article/view/267111>
2. Овчарук О. В. Інструменти ефективної комунікації учнів та вчителів у цифровому освітньому середовищі: результати онлайн-дослідження. *Нові технології навчання*. 2024. Вип. 98. С. 148–156. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742749/1/Овчарук%20стаття%20НТН%20148-156.pdf>
3. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника. Проєкт. Розроблено на виконання Наказу МОН України № 38 від 15 січня 2019 року/ Морзе Н.В. та ін. Київ : 2019, 53 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27905/1/digital%20comp%20teacher%20Morze.pdf>
4. Толочко С. В. Цифрова компетентність педагогів в умовах цифровізації закладів освіти та дистанційного навчання. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 13 (169). С. 28–35. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/358>
5. Alawamleh M., Al-Twait L. M., Al-Saht G. R. The effect of online learning on communication between instructors and students during Covid-19 pandemic. *Asian Education and Development Studies*. 2020. 11(2), P. 380–400. URL: <https://doi.org/10.1108/aeds-06-2020-0131>.

6. Gierhart A. R. Digital pedagogy in dialogue: Student teaching during COVID-19. *Journal of Pedagogical Research*. 2023. Vol. 7, Issue 1. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1381360.pdf>
7. Haleem A., Javaid M., Qadri M., Suman R. Understanding the role of digital technologies in education: A review. *Sustainable Operations and Computers*. 2022. Vol. 3. P. 275-285. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666412722000137/>
8. Li Y., Walsh S. Technology-enhanced Reflection and Teacher Development: A Student Teacher's Journey. *RELC Journal*. 2023. Vol. 54(2). P. 356–375. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00336882231161153>
9. Lundtofte T. E., Grønning A. Making sense of digital communication between students, parents, and school leaders. *SAGE Journals*. 2024. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/20436106241255663>
10. Nguyen T. H. Thu. Communication Skills and Reflection Practice in Smart English Teaching and Learning Environment: A Case Study. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET)*. 2020. Vol. 15 (17). P. 221–237. URL: <https://online-journals.org/index.php/i-jet/article/view/15235>
11. Tan S.Ch., Voogt J., Tan L. Introduction to digital pedagogy: a proposed framework for design. *Pedagogies*. 2024. Vol. 19. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1554480X.2024.2396944#d1e159>
12. Vujaklija A. Reflective inquiry in teacher education: Interanimating authoritative and internally persuasive discourses. *Reflective Practice*. 2021. Vol. 22(5). P. 653–668. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14623943.2021.1952972>

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.11.2025  
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 08.12.2025  
 Дата публікації: 30.12.2025